

EN MÖJLIG KÄLLA TILL VRAKPOSITIONER: SKEPPARESKRÅNA.

Skepparna var under skräväsens tid sammanslutna i skrän, liksom de flesta andra yrkesgrupper under denna tid. Skeppareskråarkiven runt Mälaren, som jag i första hand sysslat med, är mycket ojämna till både kvalitet och kvantitet; om de ens finns bevarade.

Ett par lyckliga undantag är Arbogas och Köpings Skeppareskrås arkiv, där bl a protokollsböcker med fartygslängder och lastningsordningar finns bevarade: för Arbogas del från 1654 och för Köping från 1675. Arkiven finns förvarade på resp stads museum.

Arbogaskräet hade 24-27 fartyg i lastordningen medan Köpingsskräet inledningsvis hade 14, vilket sedermera utökades till 18. Fartygen lastade tillen början 300-350 skeppund, senare utökat till 550-650 skeppund. De bevarade protokollsböckerna ger en god bild av vilka som var fartygsägare på orten och även om sjöfolkets ofta bistra vardag. Förlisningar och grundstötningar är i korthet omnämnda i protokollen, varefter man förhoppningsvis kan påträffa sjöförklaringarna i rådstugurättens dombok det aktuella året.

Ur skeppareskråets kassa hade skepparna möjlighet till mer eller mindre tillfälliga lån. I de bevarade kassaböckerna kan man se att många av skepparna hade löpande lån i stort sett under hela sitt yrkesverksamma liv.

Livegenskapen existerade inte ens under denna tid i landet, men faktum är, att sjöfolket inte hade någon möjlighet att byta vare sig sysselsättning eller hemort innan skulderna till skräet var reglerade. På sina ställen i protokollsböckerna framskyftar ibland någon redare/brukspatron, rådman, borgmästare/som köpt loss en skeppare genom att betala hans skuld. I ett beslut fattat i Arboga Skeppareskrå under 1740-talet heter det: "Båtsmän bör inskrivas på 6 år och icke därunder söka annat näringsmedel."

Avled sjömannen oförmodat hastigt visade det sig svårt att driva in eventuella skulder av de efterlevande, varför dessa ofta avskrevs "för fattigdoms skull."

Arboga Skeppareskrå har sammanställt en "Förteckning uppå heruti Segelleden mellan Arboga och Stockholm, befintliga grund, kummel, klippor och hinder," daterad 18 januari 1787.

Jag bedömer denna förteckning som tidsmässigt intressant samtidigt som jag på dagens sjökort kan sätta ut samtliga uppräknade farligheter.

Många av de grund man utmärkt med kummel har jag dykt på under årens lopp och kunnat konstatera att brädfodringen under vattenlin-

jen är relativt oskadd, medan kumlen i eller ovan ytan numera oftast är bevuxna med pilar.

Förteckning uppå heruti Segelleden mellan Arboga och Stockholm be-
fintliga grund, kummel, klippor och hinder som följer:

1. RÖDKO till söder ifrån landet 100 famnlar byggdt på hälleberg, 2 alnar under wattnet, nu nederfallit men bör byggas till 9 alnar i qwadrat.

på varje lokal talas om hur den är utmärkt nu och hur den i framtiden bör utmärkas, men det utelämnar vi här-

2. STORA LERAN till norr, lerbotten, 2 1/2 alnar under wattnet, 2000 famnlar ifrån land. Sträcker sig i nord och sydlig längd ut åt sjön.

3. TORPA KUMLET, till norr, sten botten, öfwer wattnet liggande mitt utj sjön.

4. YXAN, till söder, sten botten, 1 3/4 aln under wattnet och 300 famnlar från land.

5. HIMMELBERGA eller TIBBLE grundet, till söder, lerbotten, ofver wattnet, och 250 famnlar ifrån land.

6. ETT STENKAR utan namn, till norr, 2 alnar under wattnet mitt i sjön.

7. FARFARS GRUNDET, till norr, lerbotten, 2 alnar under wattnet, ligger mitt i sjön.

8. Mittemot Farfarsgrunden farlighäll, tillsöder, 1 aln under wattnet, ligger ungefärligen 60 famnlar ifrån land.

9. GALTRYGGEN till norr, sand i botten, 1 1/2 aln under wattnet, ligger mitt i sjön.

10. GALTRYGGS GRUNDET, till norr, warit timrad men förfallit, stenbotten, öfver wattnet och 60 famnlar från Galtryggs Holmen.

11. ETT STENKAR wid Broby udde, till söder, 200 famnlar ifrån land, 1/2 aln under wattnet.

12. KLÖFSTEN till norr, sten botten, 1/2 aln under wattnet, mitt i sjön, tillförne byggdt, men nu aldeles förfallit.

BLACKEN

13. FLINTA till norr, ett långt berg, 250 famnlar från land, 1 aln under wattnet.

14. LILLA BJÖRK till söder, en häll, 30 famnlar ifrån hällarna, 1 1/2 aln under wattnet.

15. SUNDBYVIKS GRUNDET, 100 famnlar ifrån land, sten botten, syns i watten brynet, förtimbrat, men bör förbättras.

16. ADAMS GRUNDET, 10 famnlar ifrån land, till söder, stenbotten, syns i watten brynet, förtimbrat men bör förbättras.

17. GRANSKÄRS KUMLEN, 2ne stenar till norr, sten botten, warit byggda, men förfallna, 270 famnlar ifrån land.

18. MÅLBY GRUNDET, till söder, sten botten, synas i wattenbrynet, båda mycket

eller till magistraten uppgifna, och nyttjas i öfrigt mestadels själfva enahanda segelled till Stockholm ifrån Hästbryggan, med de öfriga wid Mälaren belägna städer, hvarför magistraten får åberopa hwad uti förteckningen ifrån magistraten i Köping sådan ingifwen är,

Mariefreds Rådhus ut supra (överstruket)

Jag har här givit rätt omfattande exempel på förteckningarnas uppgifter, dels för att visa hur de är uppställda, dels för att visa hur grunden har utmärkts, dels, slutligen, för att den intresserade, som vill utnyttja materialet i sin egen forskning, inte skall behöva gå omvägen över de på sina ställen svärtydda originalen (dvs om platsen inte finns med i exemplen får han/hon vända sig direkt till mig). Jämförelser kan göras med Gripenhielms karta 1689 och med dagens sjökort lll-113.

Skeppareskrånas arkiv för de svenska kuststäderna och för de större inlandsfarvattnen torde kunna berätta mycket om de lokala farlederna och även ge hänvisning på många sjöolyckor.

Eventuellt bevarade Skeppareskråarkiv torde i första hand vara att söka på ortens museum/länsmuseum/stadsarkiv/landsarkiv. Nordiska museet i Stockholm har en, nu rätt antik, sammanställning över var Skeppareskrånas arkiv finns bevarade.

Redan flera år innan skräväsendet upphörde med 1846 års fabriks- och hantverksförordning hade skeppareskråna i mälarestäderna ombildat sig till rederibolag, vilka i den utsatta konkurrensen (till skillnad mot i det skyddade skräväsendet där man själv valde och vrakade bland yrkesmännen) så småningom försattes i konkurs. Sedan ersattes de av nya rederibolag, som åter ersattes och utkonkurreades av nybildade ångfartygsaktiebolag bildade genom allmän aktieteckning.

Under vintern 1981-82 har jag upptecknat muntlig tradition och bedrivit arkivforskning runt Mariefredsviken. Ett 10-tal vrakuppgifter har meddelats mig inom området, oftast med uppgifter om fartygets namn och vem som ägt det. Äldre fartygslämningar enbart med uppgift om att farfar talat om vraket kan antyda hög ålder.

Vid dykning på några vrakpositioner under våren 1982 påträffades omgående 5 av dem. De är av skiftande kvalitet och ålder. Bl a omnämns ett fartygsvrak vid ett "pilskär" vid Kalkudden invid farleden mot Mariefred. Vid dykning på platsen anträffades ett förhållandevis kraftigt byggt fartygsvrak, där enbart botten och spanten återstår. Vraket tycks vara rätt gammalt. I det sammanhanget kan man utläsa i Mariefredsskepparnas sammanställning att detta är en berg-

och tillförene timbrat, men nu förfallit. 100 fambnar ifrån land.

19. MARS GRUNDET, till norr, sten botten, 2 alnar under wattnet, och 200 fambnar från land.

85. Ett grund mitt i norr ström wid Strömsborg, sten botten, försedt med stång och flagg.

Arboga 18 januari 1787

Petter Schultz ålderman
Carl Wijksten bisittare
Lars Hultenberg skeppare
Daniel Widström skeppare

Mariefreds Magistrat har i Skieppar Ämbetets närvaro den 17 åars 1783 upprättat en motsvarande Förteckning mellan Mariefred och huvudstaden.

Förteckning på de Grund och Klippor, som finnas uti Segelleden ifrån Mariefred Stad til Stockholm, upprättad af Undertecknad Magistrat uti Skieppar Ämbetets närvaro å Mariefreds Rådhus d. 17 Martii 1783.

1. HJERTRUD fierden öster om lilla Harlla et grund som syns öfwer wattnet.
 2. GRIPSHOLMS fierden en klippa Vännen kallad syns öfwer wattnet, samt går et ref ut åt nordre sidan.
 3. Ifrån den så kallade Pörtudden stiger en udd med ett grund ut något åt sjön.
 4. Slottsviken långt utåt sjön som är helgrund, hwari äfwen klippor & annat finnas.
 5. MARIEFREDS fierden liten holme kallad lilla holmen et grund söder om honom som går något långt utåt sjön.
 6. Emellan samma holme och Stads Bryggan et grund långt utåt sjön ifrån Redden.
 7. Wid en holme Tyfskiär kallad ett grund något ifrån skiäret.
 8. Wäster om Hærnön et stort grund under wattnet.
 9. Edsala Grundet, men til utprickningen något förfallit.
 10. Nor om Hærnön är äfver et farligt grund.
 11. TAXINGE fjerden, Kalkuddsgrundet söder om udden.
 12. Innom vägen mellan Kalkudden och Holmarna et grund warit med ruskor tecknad
-
26. Hest Bryggan öster mot norra udden, et farligt grund

Flera än ofwan specificerade klippor, grund och hinder uti sjöarna härom kring och i segelleden till Stockholm, er af Skieppare Embetet härstädes icke kända,

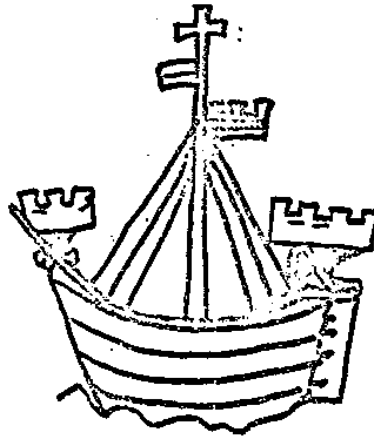
klack som man redan då satt en stenkista på. Det är inte osannolikt att förlisningen är äldre än stenkistan.

Det viktiga i sammanhanget är den muntliga traditionen som kunnat meddela vrakens positioner och i många fall deras identitet. Inom en snar framtid står vi där - vi finner att denna traditionskedja är bruten och kännedomen om vrakplatserna glömd.

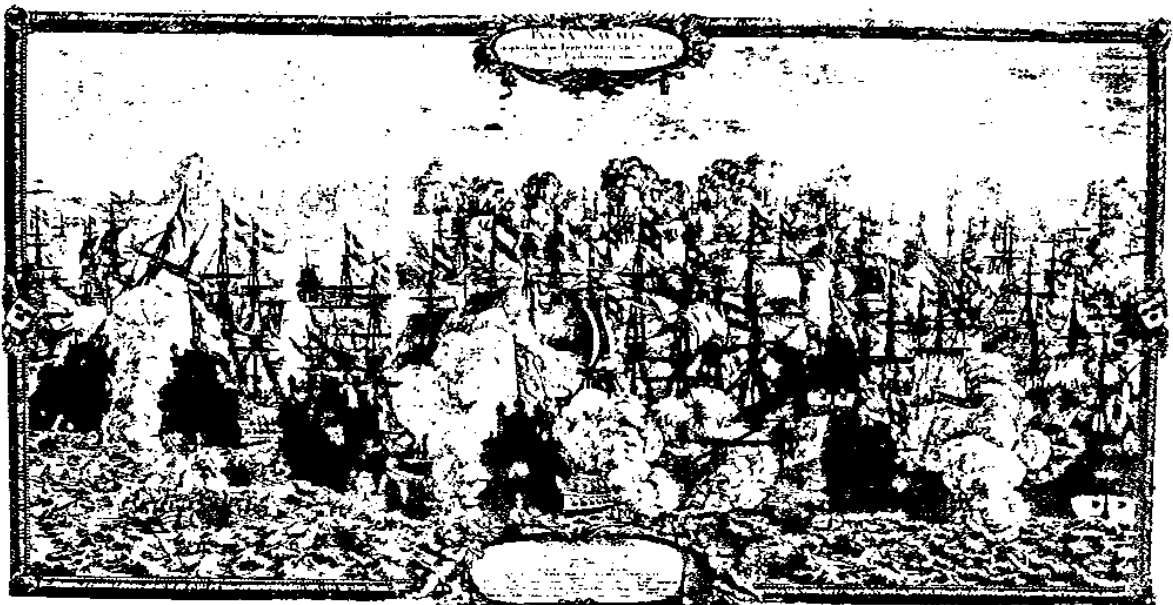
Min erfarenhet vid upptagning av muntlig tradition inom ett begränsat område är att de flesta uppgiftslämnare oftast vet väldigt lite men att de gärna pratar om gamla tider.

Men en eller annan har väldigt precisa sakuppgifter att komma med. Träffar man bara på dem är åtminstone 1900-talets bygdesjöfart och förlisningar dokumenterade.

Längre tillbaka än till sekelskiftet sträcker sig sällan traditionen. Dessförinnan får man söka sina källor i arkiven.

Kjell Ove Matsson
Västerås

Stick av Öresundsslaget 1658.